

Heller Ágnes

Négy szál szegfű

Kertész Imre nyolcvanadik évfordulójára

Az ebben a kis kötetben összegyűjtött négy tanulmány Kertész Imréről s ugyanakkor Kertész Imrének szól. A szerény kötet Kertész nyolcvanadik születésnapjára lát napvilágot. Négy szál szegfű helyett, azok nevében. Nem azért, mintha ezek a szerény tanulmányok virágok lennének, de ha azok lennének, nem rózsák, hanem szegfűk lennének. Szerények. Kifejeznék, hogy nem tudom visszaadni Kertésznek azt, amit tőle kaptam.

A négy tanulmány különböző időben íródott, a *Múlt és Jövő* kérésére. Szeretek megrendelésre dolgozni. Úgysem írok soha semmi másról, mint amiről már úgyis nagyon szerettem volna írni. De ilyenkor a noszogató alkalmat ad, felbátorít arra, hogy megtegyem, amit már korábban nagyon szerettem volna megtenni. Kertész Imréről mindig szerettem írni.

Hogy miért? Erre a négy írás – remélem – válaszol.

Azonban most másról szeretnék beszélni.

Arról, hogy Kertész Imre számomra nem „csak” író, korunk egyik legmaradandóbb regényének a szerzője, hanem a kortársam is. Ha szabad ezt a magyartalan kifejezést használni, ugyanakkor „világtársam” is. Nemcsak ugyanabban a korban éltünk, hanem ugyanabban a világban is. Személyiségünkre igen hasonló élettapasztalatok nyomták rá a bélyegüket. Amikor őt olvasom, saját világomra, s mi több: gyakran önmagamra ismerek. Tanulok valamit magamról.

Nincs szükségem hermeneutikára. Nem kell az én világom horizontját és Kertész világának horizontját egymással összeillesztenem, ahogy Gadamer a jó olvasónak javasolja. Ugyanazon horizont alatt éltünk és élünk mind a mai napig.

Mind a ketten véletlenül maradtunk életben. Nem egyetlen, de számtalan véletlenre volt szükségünk, hogy túléljük a tizenötödik évünket. Apáinknak, barátainknak nem sikerült. Ők a szükségszerűség áldozatai lettek. Amikor a *Sors-*

talanságot először olvastam, ezért nem „csak” mint regényt olvastam. Ráismertem arra az útra (utakra), amelyeken csendőrök kíséretében magam is meneteltem. A Hold utcai csarnokban tartott razzian „szedtek össze” (ahogy akkor mondtuk), s onnan csatlakoztattak a nagy menethez. Csakhogy mi – anyámmal együtt – hirtelen kiugrottunk a sorból és elszaladtunk.

Hosszú ideig igen büszke voltam erre a döntésre, és más hasonló intuitív döntéseket követő meneküléseimre. Azonban, amikor Kertész regényét először olvastam, hirtelen rádöbbsentem, hogy a büszkeségre semmi okom, jobban mondvam semmi jogom nincsen. Hiszen azért tudtam elmenekülni, mert mások a sorban maradtak. Azért nem végeztem Auschwitzban, mert mások ott végezték. Bűnös vagyok! Talán innen ered az a bizonyos morális érzékenység (nem moralizálás), ami, azt hiszem, bennem és Kertészben közös. És a zsidósághoz való tartozás érzése – amelynek a tradícióhoz semmi köze.

Ha ezt korábban nem is így éreztem, azt tudtam, hogy véletlenül élek. S azt is, hogy a halottaknak mindig adósa maradok. Az élettemmel kell megfizetnem a megfizethetetlen adósságot. Azt azonban nem éreztem (ahogy azóta sem érzem), hogy magamnak is valamivel tartoznék. Meglepett és ugyanakkor faszcinált is Kertész Imrében, hogy mikor hirtelen rászakadt a megfizethetetlen adósság súlya és az örök fizetés kötelessége, úgy érezte, hogy Köves Gyurinak is „fizetéssel” tartozik. Talán ez adott tehetségének szárnyat.

A véletlenre azóta figyelünk fel és minden formájában. Kertész például csodának nevezi, hogy egyszer véletlenül éppen az a könyv került a kezébe, amely megváltoztatta az életét. De a véletlen nem elég! Azzal kezdeni is kell valamit. Ahogy a fiatal Lukács egyszer írta: a modern reprezentatív ember útja a véletlentől a szükségszerűségig vezet. Ma szükségszerűség helyett talán inkább sorsszerűséget mondanánk, de lényegében ugyanarról van szó. Véletlenül kezébe akadt Kertésznek egy könyv, amelyben megakadt

a szeme a következő mondaton: „Látta szorultságukat, és érezte: ilyen élet kell ahhoz, hogy az ember alkotni tudjon.” A feladat mindeddig bujkáló érzése felszínre tört.

S mindketten megéltük városunk számtalan páfördulását.

Ahogy az Andrásy útból Sztálin út lett, a Sztálin útból Magyar Ifjúság útja, a Magyar Ifjúság útjából Népköztársaság útja, úgy, hogy manapság a kör bezáruljon, és megint az Andrásy út nevet viselje. (Bevallom, hogy én az egész metamorfózis idején Andrásy útként emlegettem, s ilyenkor többen megkérdezték, hogy melyik útról van tulajdonképpen szó.) Mindketten megéltük a „húsboltokat”, melyekben soha semmit nem lehetett kapni. Legfeljebb az a különbség, hogy én még arról a Corvin vendéglőről sem tudtam, ahol véletlenül kiszolgáltak húst. Mindkettőnk számtalanszor jelentettek fel buzgó hívők, vagy (és) irigy tehetségtelenek. S együtt éltünk 1956-ban a forradalmat – én bizonyára sokkal naivabban.

Nem a mindennapi élmények azonosak, persze, én nem voltam újságíró, Kertész nem volt bölcsészhallgató. De ugyanannak a kornak az atmoszférája nyomasztott, s ugyanaz ébresztett reményt. Végül is manapság ezt a (Rákosi-) korszakot komikusnak találok. Tragikomikusnak. Úgy, mint Kertész.

Később életrajzaink egyre kevesebb párhuzamot mutatnak. A Kádár-korszak második felétől kezdve, egészen a rendszerváltás óta máig eltelt időig másként és máshol éltünk. Akkor hagytam el Magyarországot, amikor ő itt maradt, akkor jöttem vissza, amikor ő elment.

Hadd folytassam a „világtársi” elmélkedést a zenei és irodalmi ízléssel, élményekkel, tapasztalattal.

Valamikor, ifjú és ifjabb korunkban „volt” Thomas Mann, és volt Wagner. Mi, az egyidősök és a körülbelül hasonló kulturális réteghez tartozók, hasonló vagy azonos művekért rajongtunk, ahogy ma is azt tesszük, habár nem mindig ugyanazokért rajongunk, mint annak idején. Én is, mint ő „kezdetben” a szimfonikus zenét szerettem és az operát. Minél hangosabb a koncert (akkor még az úgynevezett komoly zene esetében is koncertről beszéltek), annál jobb.

Lányom egyszer megkérdezte tőlem, hogy mit keres egy újságból kivágott úriember képe a mi családi fotóalbumunk első oldalán. Elmondtam neki, hogy ez Thomas Mann, akiért, amikor a képeket az albumba beletapasztottam, rajongtam. Mindig izgatottan vártam, hogy mikor fog már nekem (igenis nekem!) valami újat írni. Már jóval korábban, a gettó pincéjében, életveszélyben,

egy szál gyertya mellett is Thomas Mann novelláskötetét olvastam.

A *Walkürt* először 1944-ben akartam meghallgatni (megnézni). Volt hozzá jegyem, számoltam a napokat. Miközben a napokat még számoltam, a németek megszállták az országot, és zsidó többé nem mehetett operába. A háború után bepótoltam magam, amikor csak tudtam.

Ahogy Kertész az „ő” első *Walkür*-előadását elemzi, s ahogy én a magaméra emlékezem, nagyon hasonló. Számára a bujdosó, halálra üldözött Siegmund volt az a bizonyos hírnöke a „másik”, a prózai valóságostól olyan eltérő katasztrofávilágnak. Nekem inkább Brünnhilde volt – 18 éves koromban – a sorsszerű, a példaadó kedvencem. A lázadó lány, aki a halhatatlansága helyett szeretettől motiválva, a halandóságot választja. (Ma, 80 évesen, is így érzek.)

Kertész a *Walkürről* azonnal Thomas Mann kisregényére, a *Wälsung vér* testvérekre asszociál (*Az angol lobogó*). Idézi Thomas Mannt. (Furcsa, de én ma ezt az akkoriban engem is lelkesítő szöveget kissé bombasztikusnak érzem.)

A korszellemtől egyikünk sem független. Wagner ma is szeretem, ahogy Mannt is, de örömmel olvastam, hogy Kertész manapság lelkesen hallgatja Ligeti operáját és kedveli Wilson operarendezését, ahogyan magam is.

Mindezzel csak azt akartam kissé részletezni, hogy mikor Kertészt olvasok, nem kell törődnöm a horizontok fúziójával. Az én világomról beszél, úgy, ahogy én éreztem, láttam. Mégis úgy, ahogy én sosem tudnék róla beszélni.

Ő az igaz tanú. Olyan tanú, akinek tanúbizonyságát nem csak a „világtárs” érti meg, de mindenki, akárki, aki éhes a megértésre.

Kertész Imrének megadatott a tehetség, hogy kimondja, elmondja, ami másnak, a némának is, fáj.

Az írói tehetség születési véletlen. Csakhogy mennyi munka, szenvedés, kétely, reménytelenség kell ahhoz, hogy a születési véletlen számunkra, az olvasók számára, az emlékezés, a tapasztalat és a gyönyörűség forrásává váljon! Az olvasó nemcsak az író tehetségének, de szenvedéseinek, kételyeinek, nehéz munkájának is hasznélvezője.

Nagyon várom, hogy most Kertész írjon „nekem” (igenis nekem!) újra valamit, amiben megint gyönyörűségem telik.

Örül mindennek, Imre! És fogadd – nem kritikátlanul, mert az illetlenség lenne –, de némi megértéssel, ezt a négy szál lila szegfűt születésnapra ajándékképpen.

Budapest, 2009. október 3.